

THE ROLE OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL MOUNTAIN TOURISM IN THE TURKESTAN RIDGE IN THE SOCIAL LIFE OF THE LOCAL POPULATION

Matluba Gozieva

Lecturer

Jizzakh State Pedagogical University

Jizzakh, Uzbekistan

Bozorboy Karaboev

student

Jizzakh State Pedagogical University

Jizzakh, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Tourism, active types of work, places of rest, natural geographical conditions, service, medicine, sports, gastrotourism, types of transport.

Received: 10.02.23

Accepted: 12.02.23

Published: 14.02.23

Abstract: In this article, the issues of improving the social life of the local population, i.e. providing employment, through ways of developing international mountain tourism in the Turkestan range are studied.

ТУРКИСТОН ТИЗМАСИДА ХАЛҚАРО ТОҒ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ МАҲАЛЛИЙ АҲОЛИ ИЖТИМОЙ ҲАЁТИДАГИ ЎРНИ

Матлуба Ғозиева

Ўқитувчи

Жиззах давлат педагогика университети

Жиззах, Ўзбекистон

Бозорбой Қарабоев

талаба

Жиззах давлат педагогика университети

Жиззах, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Туризм, фаол иш турлари, дам олиш масканлари, табиий географик шароит, сервис хизмати, тиббиёт, спорт, гастротуризм, транспорт турлари.

Аннотация: Мазкур мақолада Туркистон тизмасида халқаро тоғ туризмини ривожлантириш йўллари орқали, маҳаллий аҳолини ижтимоий ҳаётини яхшилаш, яъни иш билан таъминлаш масалалари ўрганилган.

ТЕКСТ НАУЧНОЙ РАБОТЫ НА ТЕМУ «РОЛЬ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ГОРНОГО ТУРИЗМА В ТУРКЕСТАНСКОМ ХРЕБТЕ В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ»

Матлюба Гозиева

преподаватель

Джизакский государственный педагогический университет

Джизак, Узбекистан

Бозорбой Карабоев

студент

Джизакский государственный педагогический университет

Джизак, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Туризм, активные виды труда, места отдыха, природно-географические условия, сервис, медицина, спорт, гастротуризм, виды транспорта.	Аннотация: В данной статье исследуются вопросы улучшения социальной жизни местного населения, т.е. обеспечения занятости, через пути развития международного горного туризма в Туркестанском хребте.
--	---

КИРИШ

Ҳозирги вақтда маҳаллий аҳолини иш билан таъминлашда, ҳудудларда туризмни ривожлантириш ҳам муҳим роль ўйнамоқда. Туризмнинг тармоқланиши маҳаллий халқлар бандлигини ошишига тез таъсир кўрсатади. Масалан, Франциянинг туристик марказларидан бири бўлган Ницца шаҳрида фаол иш турлари орасида туризм биринчи ўринда туради. Бу соҳа шаҳар аҳолисининг 50 % дан кўпроғини иш билан таъминлайди. Сўнгги 20 йил давомида туризм халқаро иқтисодиётнинг йирик тармоқларига кириб келди.

Шуни таъкидлаш керакки, чет эл туристик фирмалари экзотик табиий географик объектларни жуда юқори баҳолайдилар ва қадрлайдилар, уларни кенг реклама қиладилар ҳамда улардан максимал даражада фойдаланадилар. Кейинги вақтда туризмга тоғли ҳудудлардаги ўзгаришларнинг “катализатори” сифатида қаралмоқда (Алибеков Л, 2020).

АСОСИЙ ҚИСМ

Биз тадқиқот олиб бораётган Туркистон тизмасида халқаро тоғ туризмни ривожлантириш орқали маҳаллий аҳолини маълум миқдорда иш билан таъминлашга эришилади. Туркистон тизмасининг барча тоғли минтақаларида халқаро тоғ туризмни кўплаб турларини ривожлантириш ва йўлга қўйишда табиий географик шароитни ҳам ҳисобга олиш лозим.

Туркистон тизмасида халқаро тоғ туризмни ривожлантириш орқали, тоғли минтақаларда яшовчи маҳаллий аҳолининг иқтисодий-ижтимоий ҳаётини тубдан ўзгартириш мумкин бўлади. Тоғли минтақаларда маҳаллий аҳолининг ананъавий тирикчилик манбаи, шу вақтга қадар деҳқончилик ва чорвачилик бўлиб келган. Бу

соҳаларни тоғли минтақаларда кенг миқёсда ривожлантириш имкониятлари йилдан-йилга чекланиб бормоқда. Агар чорва молларини туёқ сони ошириладиган бўлса, тоғ минтақасининг ўсимлик оламига катта зарар етказилади. Бу ўз навбатида чорва моллари сонини маълум миқдордан оширмасликни талаб қилади. Шунингдек, тоғ рельефидан келиб чиқиб деҳқончилик қилинадиган ер майдонлари ҳам чекланганлиги ҳаммага маълум.

Бу иккала соҳани ҳам ҳудуд омилидан келиб чиққан ҳолда кенг миқёсда ривожлантириш имкониятлари чекланган. Имкониятдан кўпроқ фойдаланиш тоғ табиатининг бир бутунлигига ва табиий мувозанатнинг бузилишига олиб келади.

Тоғли ҳудудлардаги табиий шароит ишлаб чиқариш корхоналарини жойлаштириш учун доимо ўзига хос тўсиқ бўлиб келган. Ишлаб чиқариш корхоналари бўлмаганидан сўнг, маҳаллий аҳолини иш билан таъминлаш актуаль муаммо бўлиб қолмоқда. Бизнинг фикримизча, тоғли ҳудудларда маҳаллий аҳолининг иш билан таъминлашнинг энг оптимал йўли – халқаро тоғ туризмини ривожлантириш ва ўз навбатида сайёҳларга хизмат кўрсатиш турларини кўпайтириш орқали бир неча юзлаб иш ўринларини яратадиган лойиҳалар ишлаб чиқиш лозим.

Сўнгги йилларда Ўзбекистоннинг бошқа тоғли минтақалари сингари, Туркистон тизмасида ҳам халқаро тоғ туризмини ривожлантиришга катта эътибор берилмоқда. Жумладан, табиат қўйнида дам олувчилар учун барча қулайликларга эга бўлган кўплаб дам олиш масканлари (кемпинглар, меҳмон уйлари) ва соғломлаштириш комплекслари барпо қилинмоқда. Шу боисдан ҳам тоғ табиат қўйнида дам олишни хоҳловчи сайёҳларнинг сони йилдан-йилга тадрижий равишда ортиб бормоқда (1-жадвала қаранг).

Зомин миллий табиат боғига сайёҳлар ташрифи

1-жадвал

№	Маҳаллий туристлар сони	Хорижлик сайёҳлар сони	Йиллар
1	53270 та	173 та	2015 й
2	61380 та	270 та	2016 й
3	63783 та	984 та	2017 й
4	66334 та	933 та	2018 й
5	69240 та	1012 та	2019 й

Кўп йиллик илмий изланишлар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, Туркистон тизмасининг шимолий ёнбағри бўлган Зомин тоғларига ташриф буюраётган туристлар (ҳам маҳаллий, ҳам хорижий) миқдори йилдан-йилга кўпайиб бормоқда. Жумладан, 2019 йилда Зомин миллий табиат боғига дам олиш учун 69240 та маҳаллий сайёҳлар билан 1012 та хорижлик сайёҳлар ташриф буюрган. Сайёҳлар сони ортишининг ўзига хос иқтисодий жиҳатларига эътибор қаратсак: Зомин миллий табиат боғига кириб дам олувчи сайёҳлар учун энг кам иш ҳақининг 0,05 баробарида тўловлар белгиланган. 2018 йил Зомин миллий

табиат боғида бир суткада бир марта кириб чиқиш учун 9832 сўм нарх белгиланган эди. Унча катта бўлмаган ушбу тўловлар орқали Зомин миллий табиат боғи маъмурияти 2018 йилда 588 862 000 сўм маблағни давлат ғазнасига тушим қилди. Ишлаб топилаётган маблағлар Зомин миллий табиат боғи табиатини соф ҳолида сақлашга сарфламоқда.

Зомин миллий табиат боғига 2019 йилдаги сайёҳларнинг ташрифини ойлар кесимида таҳлил қиладиган бўлса, энг кўпи июль ойига (17 023), энг ками декабрь ойига (219) тўғри келмоқда (1-жадвалга қаранг). Маълумотлардан кўриниб турибдики, июль ва декабрь ойларида сайёҳлар ташрифи бўйича кескин тафовутлар борлиги кўзга ташланади. Қиш фаслларида ҳам тиббиёт, спорт, гастротуризм ва қолаверса, турли хил “пати”лар, марафонлар ташкил қилиш орқали сайёҳлар ташрифини кўпайтириш мумкин.

2019 йилда Зомин миллий табиат боғига сайёҳлар ташрифи

1-жадвал

№	Ойлар	жами	Шу жумладан		
			Маҳаллий сайёҳлар	Хорижлик сайёҳлар	Сумма минг сўмда
1	Январ	316	294	22	2725
2	Феврал	272	252	20	2342
3	Март	793	763	30	6831
4	Апрель	3072	2939	133	26459
5	Май	8917	8786	130	77138
6	Июнь	12630	12526	148	108418
7	Июль	16872	16676	151	197395
8	Август	14687	14531	120	124566
9	Сентябрь	7011	6923	90	33465
10	Октябрь	548	503	45	5045
11	Ноябрь	241	215	26	2444
12	Декабрь	201	183	18	2034
	Жами	66334	65401	933	588862

Изоҳ: вазирлар маҳкамасининг 2015 йил 30-сентябрдаги 278-сонли қарорига асосан

тўловлар амалга оширилган

Зомин миллий табиат боғи ва унинг атрофидаги дам олиш масканларида олиб борилган илмий тадқиқотлар натижасида, маҳаллий аҳолини туризм соҳаси билан бандлик даражаси ҳам ўрганилди. Миллий табиат боғи атрофидаги 30 км радиусдаги аҳоли пунктларида маҳаллий аҳоли ўртасида туризм соҳаси билан бандлик даражасини аниқлаш учун социалогик сўровнома ўтказилди. Натижада, меҳнатга яроқли аҳоли ўртасида туризм соҳаси билан бандлик ҳолати таҳлил қилиб чиқилди.

Таҳлил натижаси шуни кўрсатмоқдаки, ҳозирги вақтда 30 км радиусда маҳаллий аҳолининг сайёҳларга сервис хизмати кўрсатиш билан бандлиги - миллий табиат боғига 10 км узоқликдаги Ўрикчи, Қоронғулисой ва Тоғтерак каби қишлоқларда 75 %, 20 км

узоқликдаги Дуобада 50 %, 30 км узоқликда бўлган Хулкар ва Кўриқ қишлоқларда 30 % ни, ўрта ҳисобда эса 50-60 % ташкил қилмоқда.

Зоминсув ҳавзасига сайёҳларни жалб қиладиган жозиба - фақатгина табиат эмас, балки ўзига хос бўлган гастротуризмнинг мавжудлигидир. Бу ерда айрим таомлар саънат даражасида тайёрланиб, уларнинг мазасини шаҳар ресторанларида ҳам учратиш қийиндир. Куй гўштидан тайёрланадиган тандир, яхна ва барра кабоблар, қолаверса қозон патир ва унинг сарёғи, бошқа ҳудудларда тайёрланадиган шундай таомлардан ўзига хос таъми билан ажралиб туради. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, Зоминда таом тайёрлаш сирларини уч, тўрт авлоддан бери бир-бирига ўргатиб келаётган машҳур оилалар ҳам бор.

Зомин тандир гўшти мазасининг сири шундаки, таом тайёрлашда ишлатиладиган гўшт, албатта тоғ қўйнида боқилган қўй ёки сарка гўшти бўлиши керак. Шунингдек, хидли арча ва тоғ зирворлари ҳам тандир гўштига ўзига хос таъм ва маза беради.

Бу ерда гастротуризмнинг ўзига хос яна бир экзотик тури: хўрандалар томонидан балиқ тутиш ва тутилган балиқлардан ошпазлар томонидан турли хил таомлар тайёрлаб бериш хизматлари ҳам бор. Зомин шаҳридан Зомин миллий табиат боғига бориладиган йўлнинг бўйида, яъни Хулкар қишлоғида “Сеҳрли қармоқ” дам олиш маскани жойлашган. Дам олиш масканининг ўзига хос томони шундаки, сунъий равишда қўл ташкил қилинган. Қўлда бир неча турдаги балиқлар боқилади.

“Сеҳрли қармоқ”га келган дам олувчилар ҳоҳишига қараб уларга қармоқлар берилади. Дам олишнинг завқли томони шундаки, сайёҳлар томонидан тутилган балиқдан шу вақтнинг ўзида ошпазлар томонидан турли хил таомлар тайёрлаб бериш йўлга қўйилган. Дам олиш масканига келган сайёҳ, нафақат овқатланиш орқали, балки тоғ ҳавосидан нафас олиш ҳамда балиқ овлаш орқали ҳам дам олиши мумкин.

Туркистон тизмасида халқаро тоғ туризмини ривожлантириш орқали, нафақат Зомин тумани тоғли ҳудудидаги маҳаллий аҳолини, балки вилоятнинг Бахмал, Фориш ва Шароф Рашидов туманларидаги тоғли аҳолини ҳам туризм соҳасига доир ишлар билан машғул қилиш орқали иш билан таъминланганлик даражасини ошириш мумкин. Маҳаллий аҳолининг 50 % ёки ундан кўпроқ қисми туризм соҳасига тааллуқли ишлар билан банд бўладиган бўлса, ушбу ҳудудларни “туристик ҳудуд” сифатида эълон қилиш мумкин. Жумладан, 2019 йили Зомин туманидаги Дуоба қишлоғига “туристик қишлоқ” мақоми берилди.

Туркистон тизмасида сайёҳларга транспорт хизматини кўрсатиш, туризм индустриясининг ажралмас қисми ҳисобланади. Барча туристик хизматлар таркибидаги транспорт хизмати ҳиссасининг улуши 40 % дан ортиқни ташкил этган. Ҳозирда транспортда саёҳат қилиш туризмнинг мустақил кўриниши сифатида намоён бўлмоқда.

Бугунги кунда туризмнинг ривожланишида транспортнинг ўрни ва аҳамиятини қуйидаги кўринишларда ифодалаб гуруҳлаш мумкин:

❖ транспорт Туркистон тизмасида ва қолаверса республикада жойлашган бошқа тоғли туристик марказларни қулай зиёрат қилишга имконият яратади. Тоғли минтақа туристик ресурсларга эга бўлса ҳам ушбу ҳудудни осонликча зиёрат қилиш имконини берадиган восита бўлмаса, туризм объектларини томоша қилиш, кўриш ва улардан фойдаланиш имкони чекланади. Демак, туризм инфраструктурасининг ривожланиши биринчи навбатда транспорт воситаларининг мавжудлигига боғлиқ. Бошқа томондан эса туризмнинг ривожланиши транспорт турларининг хилма хиллигига таъсир кўрсатади. Шу сабабли туризм ва транспорт орасида узвий алоқадорлик мавжуддир;

❖ транспорт тизими ташқи туризмдан мамлакат хазинасига валюта олиб келувчи манба ҳисобланади;

❖ транспорт тармоғининг ривожланиши натижасида тезкор жамоат транспорт воситаларининг кўпайиши - вақти ва молиявий аҳволи ўртача бўлган инсонларни ҳам туризм ҳаракатларида қатнашиш имконини беради.

ХУЛОСА

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, Туркистон тизмасида туризмни ривожлантириш билан паралел ҳолда турли хил транспорт тармоқларини ҳам йўлга қўйиш лозим. Жумладан:

1) транспорт воситаларининг ривожланиши туристик ҳаракатларни миқдор ва сифат жиҳатдан яхшиланишига олиб келади;

2) туристик саёҳатларни амалга оширишда ўрта табақада яшовчи аҳоли учун имкониятлар туғдириб беради;

3) транспорт турларининг кўпайиши (темирийўл, автомобил, сув ва ҳаво йўли) туристлар учун саёҳатни амалга оширишда танлаш имкониятининг юқори даражада бўлишини таъминлайди.

4) Жиззах ва Зомин сув омборларида сув транспортини ривожлантириш орқали (кичик қайиқларда сайр, қутқарувчилар гуруҳи, “сузиб юривчи ресторан”) 10 дан 100 нафаргача бўлган маҳаллий аҳолини иш билан таъминлаш мумкин.

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, Туркистон тизмасида халқаро тоғ туризмни ривожланиши маҳаллий аҳоли ижтимоий ҳаётида ва бу ҳудудлардаги инфраструктурани ривожлантиришида ҳам беқиёс ўринга эга бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

[1]. Alibekov L, Alibekova S, Hazarov I, Gudalov M. About some regularities of geosystems degradation in Central Asia. Tatranka Javorina, Slovakia, 2012, Vol 21, № -1, 42-44 p

[2]. Gudalov M. Foundation of Aydar-Arnasay lakes system and their effects on the environmental landscape. Nature and Science. Volume 17, Number 11 November 25, 2019 USA New York.

[3]. Gudalov M., Zikirov B. Methods of studying the landscapes around the Aydar-Arnasay lake system. International engineering journal for research & development. Vol – 5, Issue – 7, 2020 India.

[4]. Gudalov M., Zikirov B., Imamova D. Predicting changes in landscapes around the Aydar-Arnasay lake system. Accepted in the journal The American of Engineering and Technology. Volume – 02, Issue – 10, October 2020.

[5]. Gudalov M., Gozieva M. Ways to develop modern ecotourism in the Zamin basin. International engineering journal for research & development. Vol – 5, Issue – 7, 2020 India.

[6]. Sharipov Sh, Gudalov M, Shomurodova Sh. Geologic situation in the Aydar-Arnasay colony and its atrophy. Journal of Critical Reviews. Volume 7, Issue 3, 2020 Malaysia Kuala-Lumpur.

[7]. Sharipov Sh, Shomurodova Sh, Gudalov M. The use of the mountain kars in the tourism sphere in the rest and recreation zone of Chimgan-Charvak. Journal of Critical Reviews. Volume 7, Issue 3, 2020 Malaysia Kuala-Lumpur.